

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՌԵՑԻԴԻՎԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

Ժենյա Ստեփանյան

ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

Հանցագործությունների ռեցիդիվի օրենսդրական բնորոշումը տրված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 22-ում, որի առաջին մասի համաձայն՝ հանցագործությունների ռեցիդիվը դիտավորությամբ հանցանք կատարելն է այն անձի կողմից, ով դատվածություն ունի նախկինում դիտավորությամբ կատարված հանցանքի համար:

Վերոնշյալ բնորոշումից երևում է, որ հանցագործությունների ռեցիդիվը բնութագրվում է քանակական և որակական հատկանիշներով: Քանակական հատկանիշն արտահայտվում է միևնույն անձի կողմից երկու կամ ավելի հանցանքների կատարմամբ: Հարկ է նկատել, որ այն հանցագործությունների բազմակիության ընդհանուր հատկանիշն է և վերաբերում է դրա բոլոր դրսևորումներին (տեսակներին):

Հանցագործությունների ռեցիդիվի որակական բնութագրիչն արտացոլում է այն առանձնահատուկ հատկանիշները, որոնք թույլ են տալիս ռեցիդիվը դիտել որպես հանցագործությունների բազմակիության ինքնուրույն տեսակ և դա սահմանազատել բազմակիության այլ դրսևորումներից: Հանցագործությունների ռեցիդիվի որակական հատկանիշներն են՝

ա) նախկինում և նոր կատարված հանցանքների դիտավորյալ բնույթը,

բ) չհանված կամ չմարված դատվածության առկայությունը, որն առաջացել է անձի 18 տարին լրանալուց հետո կատարված հանցանքի համար դատապարտվելիս:

Այսպիսով, ռեցիդիվի առկայության առաջին օրենսդրական պահանջը նախկին և նոր կատարվող հանցանքների *դիտավորյալ բնույթն է*, ինչը, սակայն, քրեական իրավունքի տեսության մեջ միանշանակ չի ընդունվում: Որոշ հեղինակներ առաջարկում են հանցագործությունների ռեցիդիվի հասկացության սահմանները ավելի ընդլայնել և որպես այդպիսին գնահատել ոչ միայն դիտավորյալ, այլև անզգույշ հանցանքներ կատարելը: Նրանց կարծիքով, ռեցիդիվի առկայությունը մեղքի ձևից կախվածության մեջ դնելը ճիշտ չէ, քանի որ օրենսդիրը հանցավոր է համարում ոչ միայն դիտավորյալ, այլև անզգույշ արարքները: Հասարակությունն անզգույշ հանցագործություններից ոչ պակաս պաշտպանության կարիք ունի, իսկ ռեցիդիվի առկայությունը միայն դիտավորյալ հանցագործություններով պայմանավորելը բխում է անզգուշությամբ կատարվող արարքների թերագնահատումից: Այսպես՝ անզգույշ հանցագործությունների մեծ մասը կատարվում է արտահայտված հակահասարակական կողմնորոշում ունեցող իրավախախտների կողմից, ովքեր իրավակարգի, սոցիալական արժեքների, այլոց իրավունքների և օրինական շահերի նկատմամբ ունեն բացահայտ արհամարհական, թեթևամիտ-անպատասխանատու վերաբերմունք¹:

¹ Տե՛ս *Агаев И. Б.* Рецидив в системе множественности преступлений, М., 2002, էջ 24- 25, *Зелинский А. Ф.* Рецидив преступлений, Харьков, 1980, էջ 9-10, *Красиков Ю. А.* Множественность преступлений: Учебное пособие, М., 1988, էջ 31-32, *Куринов Б. А.* Научные основы квалификации преступлений, М., 1984, էջ 163:

Ոմանք նույնիսկ առաջարկում են անզգույշ հանցագործությունների կրկնությունն անվանել անզգույշ ռեցիդիվ, ինչը վկայելու է հասարակական անվտանգության կանոնների պահպանության նկատմամբ անձի մեջ առկա կայուն բացասական կողմնորոշումների մասին¹:

Կարծում ենք՝ վերոնշյալ դիրքորոշումները ընդունելի չեն, և օրենսդրի որդեգրած մոտեցումը՝ ռեցիդիվը գնահատելիս միայն դիտավորյալ հանցանքները հաշվի առնելը, ճիշտ է: Այսպես՝ բազմակիության տեսակները սահմանելիս օրենսդիրը հաշվի է առնում միաժամանակ թե՛ կատարվող արարքների, թե՛ հանցավորի անձի վտանգավորությունը՝ դրանց համապատասխան ապահովելով կիրառվող քրեաիրավական ներգործության միջոցների համաչափ խստացում: Այս առումով հանցագործությունների ռեցիդիվը բազմակիության առավել վտանգավոր տեսակն է, և դրա առկայությունն անձի նկատմամբ նշանակվող պատժի խստացման պարտադիր պայման է: Ուստի կարելի է պնդել, որ անձի իրավունքների և օրինական շահերի էական սահմանափակումներն արդարացված են միայն հանցավորի անձի և հանցավոր վարքագծի առավել վտանգավոր դրսևորումների դեպքում: Ընդհանուր առմամբ համաձայն լինելով, որ անզգույշ հանցագործությունների դեպքում անձի թեթևամիտ-անպատասխանատու կամ անփույթ վարքագծի պատճառով հասարակությանը և նրա անդամներին կարող է երբեմն հավաքական իմաստով ավելի մեծ վնաս պատճառվել, քան դիտավորյալ հանցանքի պարագայում, այնուամենայնիվ առանձին վերցրած դիտավորյալ արարքները և դրանք կատարող անձինք շատ ավելի մեծ վտանգավորություն են ներկայացնում:

Միևնույն ժամանակ, անզգույշ հանցագործության համար դատվածություն ունեցող անձի կողմից կրկին անզգույշ հանցանքի կատարումն անկասկած բացասական առումով է բնութագրում հանցավորի անձը, վկայում այլոց իրավունքների և օրինական շահերի նկատմամբ վերջինիս արհամարհական վերաբերմունքի մասին, ինչը, կարծում ենք, պետք է արտացոլվի պատիժ նշանակելու ժամանակ: ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 84-ի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատվածությունը հաշվի է առնվում հանցագործությունների ռեցիդիվի դեպքում և պատիժ նշանակելիս: Նշված հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ առկա դատվածությունը պատիժ նշանակելիս հաշվի առնելու պահանջը մեղքի ձևից որևէ կախվածության մեջ չի դրվում: Հետևաբար, դատարանը կաշկանդված չէ նախկինում անզգույշ հանցագործության համար դատվածություն ունեցող և կրկին հանցանք կատարած (հավասարապես նաև՝ դիտավորյալ հանցանքի համար դատվածություն ունեցող և կրկին անզգույշ հանցանք կատարած կամ անզգույշ հանցագործության համար դատվածություն ունեցող և կրկին անզգույշ հանցանք կատարած) անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս վերջինիս ունեցած դատվածությունը դիտել որպես հանցավորի անձը բնութագրող հանգամանք² և հաշվի առնել նրա նկատմամբ պատժի տեսակ և չափ ընտրելիս, ինչպես նաև պատժի կրման նպատակահարմարության հարցը որոշելիս:

Այս առումով ճիշտ մոտեցում է դրսևորվել ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծում (այսուհետ՝ նաև Նախագիծ), որի 77 հոդվածում (պատիժը ծանրացնող հանգամանքներ) որպես պատիժը ծանրացնող հանգամանք է դիտվում *դատվածության* առկայությունը՝ ի տարբերություն գործող քրեական օրենսգրքի հոդված

¹ Տե՛ս *Голлик Ю. В., Мирончик И. Я.* Неосторожный рецидив: Уголовно-правовой и криминологический аспекты // Уголовно-правовые меры борьбы с преступностью в условиях перестройки, Свердловск, 1990, էջ 60–65:

² Հարկ է նկատել, սակայն, որ առկա դատվածությունը չի կարող դիտվել որպես անձի պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանք, քանի որ ծանրացնող հանգամանքները ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 63-ում թվարկված են սպառիչ, իսկ անձի դատվածության հանգամանքն այնտեղ բացակայում է:

63-ի, որտեղ ծանրացնող հանագամանք է դիտվում հանցանքը կատարելու *ռեցիդիվը*: Այլ խոսքով՝ ներկա կարգավորումը թույլ չի տալիս որպես ծանրացնող հանագամանք գնահատել առկա դատվածությունն այն պարագայում, երբ վերջինս չի ձևավորում հանցագործությունների ռեցիդիվ:

Հետաքրքրություն է ներկայացնում օտարերկրյա պետության տարածքում կատարված հանցանքի համար առաջացած դատվածությունը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում նոր հանցանք կատարելու դեպքում անձի արարքում հանցագործությունների ռեցիդիվ գնահատելիս հաշվի առնելու հարցը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 17-ը (*Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս անձի դատապարտվելու իրավական հետևանքները*) սահմանում է. «1. Օտարերկրյա պետության դատարանի դատավճիռը կարող է հաշվի առնվել, եթե Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին, օտարերկրյա քաղաքացին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձը դատապարտվել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կատարած հանցանքի համար և կրկին հանցանք է կատարել Հայաստանի Հանրապետության տարածքում:

2. Սույն հոդվածի առաջին մասին համապատասխան հանցագործությունների ռեցիդիվը, չկրած պատիժը կամ օտարերկրյա պետության դատարանի դատավճիռն այլ իրավական հետևանքները հաշվի են առնվում նոր հանցանքը որակելիս, պատիժ նշանակելիս, քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելիս»:

Վերոնշյալ նորմի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված պայմանների առկայության դեպքում, այսինքն՝ եթե դատարանը հաշվի է առնում օտարերկրյա պետության դատավճիռը, ապա այլ պետության տարածքում դատապարտման հետևանքով առաջացած դատվածությունը պետք է հաշվի առնվի հանցագործությունների ռեցիդիվը գնահատելիս: ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 17-ի 1-ին մասով նախատեսված՝ «կարող է հաշվի առնվել» արտահայտությունը, մեր կարծիքով, ենթադրում է օտարերկրյա պետության դատավճիռի ճանաչում: Այլ կերպ ասած՝ օտարերկրյա պետության տարածքում դատապարտման պատճառով առաջացած դատվածությունը հանցագործությունների ռեցիդիվը գնահատելիս հաշվի է առնվում, եթե տվյալ պետության դատավճիռը ճանաչվում է Հայաստանի Հանրապետության դատարանի կողմից:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 499.8-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում օտարերկրյա պետությունների դատարանների դատավճիռները ենթակա են ճանաչման Հայաստանի Հանրապետությունում:

2. Օտարերկրյա պետությունների դատարանների դատավճիռների՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչելու հիմքերը, ճանաչման ենթակա դատավճիռների (որոշումների) տեսակները սահմանվում են տվյալ պետության հետ կնքված կամ նրա մասնակցությամբ գործող Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրով (...):»:

Մեջբերված քրեադատավարական նորմը ցույց է տալիս, որ օտարերկրյա պետությունների դատավճիռները ՀՀ -ում ճանաչվում են միայն պետության հետ կնքված կամ նրա մասնակցությամբ գործող միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում, որոնցով էլ սահմանվում են ճանաչման ենթակա դատավճիռների տեսակները և ճանաչման հիմքերը:

Անկախ Պետությունների Համագործակցության անդամ պետությունների միջև երկկողմ իրավափոխադրությունները կարգավորվում են 1993 թվականի հունվարի 22-ին Մինսկում կնքված «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» կոնվենցիայով (այսուհետ՝ Մինսկի կոնվենցիա), որը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի

մեջ է մտել 1994 թվականի դեկտեմբերի 21-ից¹: Մինսկի կոնվենցիայի 76.1-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«Անձին առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվիստ ճանաչելու, հանցագործության կրկնակի կատարման և պայմանական դատապարտման, դատավճռի կատարման հետաձգման կամ պայմանական վաղաժամկետ ազատման հետ կապված պարտականությունների խախտման փաստերը պարզելու մասին հարցերը լուծելիս՝ Պայմանավորվող կողմերի արդարադատության մարմինները կարող են ճանաչել և հաշվի առնել այն դատավճիռները, որոնք կայացրել են (...)* Պայմանավորվող կողմերի դատարանները»:

Այսպիսով, Մինսկի կոնվենցիան նախատեսում է, ի թիվս այլ հանգամանքների, նաև առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվիստ ճանաչելու և հանցագործության կրկնակի կատարման փաստերը պարզելու մասին հարցերը լուծելու նպատակով դատավճիռների ճանաչման հնարավորություն: Ճիշտ է, 2003 թվականին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգիրքը հրաժարվել է առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվիստի գաղափարից, սակայն օտարերկրյա պետության դատավճիռը կարող է Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչվել հանցագործության կրկնակի կատարման փաստերը պարզելու համար, որի մեջ մտնում է նաև հանցագործությունների ռեցիդիվը:

Մինսկի կոնվենցիայի հոդված 79-ի 2-րդ մասը նախատեսում է նաև պայմանավորվող կողմերին դատվածության մասին տեղեկություններ տրամադրելու ընթացակարգ: Մասնավորապես՝ *«Յուրաքանչյուր Պայմանավորվող կողմ մյուս Պայմանավորվող կողմերին, խնդրանքի դեպքում, անվճար տրամադրում է տեղեկություններ իր դատարանների կողմից նախկինում դատապարտված անձանց դատվածության վերաբերյալ, եթե այդ անձինք քրեական պատասխանատվության են կանչվում հարցնող Պայմանավորվող կողմի տարածքում»:* Սակայն կարծում ենք, որ առանց օտարերկրյա պետության դատավճիռը ՀՀ -ում ճանաչելու և ՀՀ քրեական օրենսգրքի համապատասխան նորմերին համապատասխանեցնելու առկա դատվածությունը չի կարող ռեցիդիվը գնահատելիս հաշվի առնվել, քանի որ դա չի բխում ինչպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 17 հոդվածի, այնպես էլ քննարկվող միջազգային պայմանագրի բովանդակությունից:

Օտարերկրյա պետությունում դատապարտման իրավական հետևանքները ԱՊՀ անդամ պետություններում կարգավորվում են նաև 2002 թվականի հոկտեմբերի 7-ին Քիշնև քաղաքում կնքված «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» կոնվենցիայով (այսուհետ՝ Քիշնևի կոնվենցիա), որը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2005 թվականի փետրվարի 19-ին²: Քիշնևի կոնվենցիայի հոդված 99-ի 2-րդ մասի համաձայն՝ *«Անձին առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվիստ ճանաչելու կամ նրա գործողություններում տարբեր տեսակների ռեցիդիվի առկայության վերաբերյալ, կրկնակի հանցագործություն կատարելու փաստերը պարզելու և պայմանական դատապարտման հետ կապված պարտականությունները խախտելու, դատավճռի կատարումը հետաձգելու կամ պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ հարցերը լուծելիս Պայմանավորվող կողմերի արդարադատության հիմնարկները կարող են ճանաչել և հաշվի առնել նախկին ԽՍՀՄ և նրա կազմի մեջ մտնող միութենական հանրապետությունների դատարանների*

¹ Տե՛ս «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» 1993 թվականի հունվարի 22-ին Մինսկ քաղաքում կնքված կոնվենցիան:

² Տե՛ս «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» 2002 թվականի հոկտեմբերի 7-ին Քիշնև քաղաքում կնքված կոնվենցիան:

(տորիքունալների), ինչպես նաև յուրաքանչյուր Պայմանավորվող կողմի դատարանների կողմից կայացված դատավճիռները»:

Ընդհանրացնելով վերոնշյալը՝ կարող ենք արձանագրել, որ օտարերկրյա պետության տարածքում որևէ հանցագործության համար դատապարտվելու արդյունքում առաջացած դատվածությունը ռեցիդիվը գնահատելիս կարող է հաշվի առնվել միայն նշված դատավճիռը Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչելու և ՀՀ քրեական օրենսգրքին համապատասխանեցնելու պարագայում, ինչը հնարավոր է ՀՀ -ի և կոնկրետ պետության հետ կնքված կամ նրա մասնակցությամբ գործող միջազգային պայմանագրի առկայության դեպքում. զուտ դատվածության փաստի առկայությունը բավական չէ անձի արարքում հանցագործությունների ռեցիդիվ գնահատելու համար:

Հանցագործությունների ռեցիդիվի հաջորդ պարտադիր հատկանիշը *դատվածության* առկայությունն է: Ղատվածության և ռեցիդիվի ինստիտուտները սերտորեն կապված են միմյանց հետ. դատվածությունն անձի արարքում հանցագործությունների ռեցիդիվի գնահատման և բազմակիության մյուս տեսակներից տարբերական հիմնական նախապայմանն է:

Ղատվածությունը քրեական պատասխանատվության իրագործման տարրերից մեկն է՝ անձի յուրահատուկ իրավական վիճակ, որն առաջանում է դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած մեղադրական դատավճռով՝ անձին պատժի դատապարտելու փաստով: Այլ կերպ ասած՝ դատվածության առկայությունը ենթադրում է, որ անձը նախկինում կատարած արարքի համար *դատապարտվել է պատժի*: Հետևաբար կարելի է պնդել, որ դատվածությունն անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելու հետևանք է, ինչը բխում է նաև գործող քրեական օրենսգրքի տրամաբանությունից:

Մասնավորապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 84-ի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատվածություն չունեցող են համարվում այն անձինք, ովքեր դատարանի դատավճռով *դատապարտվել են առանց պատիժ նշանակելու* կամ դատարանի դատավճռով *ազատվել են պատիժը կրելուց* (կամ պատիժը կրել են այնպիսի արարքի համար, որի հանցավորությունն ու պատժելիությունը վերացված են օրենքով): Նման դեպքերում դատվածություն չառաջանալը, կարծում ենք, պայմանավորված է պետության կողմից անձի նկատմամբ փաստացի հարկադրական ներգործություն չիրականացնելու հանգամանքով: Մինչդեռ դատվածությունը վկայում է, որ հանցագործը, արդեն իսկ ենթարկված լինելով պետական հարկադրանքի միջոցի նախկինում կատարված հանցանքի համար, անհրաժեշտ դասեր չի քաղել և չի կանգնել ուղղման ճանապարհին, ինչն էլ հետագայում նոր հանցավոր արարք կատարելու պարագայում անձի համար առաջացնում է որոշակի բացասական հետևանքներ:

Ղատվածություն չառաջացնող վերոնշյալ իրավիճակների պարզաբանումը կարևոր է հատկապես հանցագործությունների ռեցիդիվի գնահատման տեսանկյունից: Այսպես՝ առանց պատիժ նշանակելու դատապարտվելու դեպքերը քրեական օրենսգրքում հստակեցված չեն: Կարելի է եզրակացնել, որ թե՛ դատավճիռ կայացնելիս առկա է պատիժ նշանակելու անհնարինություն, ապա դատարանը կարող է անձին դատապարտել առանց պատիժ նշանակելու: Քրեական օրենսգրքում նշված իրավիճակների հստակ կանոնակարգման բացակայությունը պրակտիկայում կարող է հանգեցնել կամայականությունների և տարակարծիք մեկնաբանությունների տեղիք տալ, ուստի առանց պատիժ նշանակելու դատապարտվելու դեպքերը պետք է օրենքում մանրամասն կարգավորում ստանան:

Ինչ վերաբերում է դատարանի դատավճռով անձին պատիժը կրելուց ազատելուն, ապա առաջին հայացքից թվում է, թե պատժից ազատելու բոլոր դեպքերում դատվածություն չի առաջանում, սակայն հոդված 84-ի 4-րդ և 5-րդ մասերի համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ պատժից ոչ լրիվ և պայմանա-

կան ազատվելու պարագայում, մասնավորապես՝ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու դեպքերում անձը համարվում է դատվածություն ունեցող: Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 84-ի 4-րդ մասի համաձայն՝ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքերում դատվածությունը մարվում է փորձաշրջանն անցնելուց հետո, իսկ նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժով փոխարինելու դեպքում դատվածությունը մարելու ժամկետը հաշվարկվում է հիմնական և լրացուցիչ պատիժը կրելուց ազատվելու պահից:

Հետևաբար, կարող ենք արձանագրել, որ դատվածություն չեն առաջացնում պատժից ոչ պայմանական և լրիվ ազատվելու դեպքերը, ինչպիսիք են, օրինակ, արտակարգ հանգամանքների կամ մեղադրական դատավճռի վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով պատժից ազատելը: Միևնույն ժամանակ, դատվածության առկայության կամ բացակայության հարցը բաց է մնում անձին ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդվածներ 78-ով և 79-ով նախատեսված կարգով պատժից ազատելու դեպքերում, այն է՝ հղի կանանց կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձանց պատիժը կրելը հետաձգելը կամ պատժից ազատելը և **ծանր հիվանդության հետևանքով պատժից ազատելը:**

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 78-ի (հղի կանանց կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձանց պատիժը կրելը հետաձգելը կամ պատժից ազատելը) 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ մասերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ պատժից ազատվելու կամ պատժի կրումը հետաձգելու համապատասխան ժամանակահատվածի ընթացքում (այն ժամկետը, որի ընթացքում կինն ազատվում է աշխատանքից հղիության, ծննդաբերության, ինչպես նաև երեխայի մինչև երեք տարեկան դառնալու կապակցությամբ) դատարանը կարող է՝

1. դատապարտյալին ուղարկել դատավճռով նշանակված պատիժը կրելու, եթե դատապարտված անձը հրաժարվում է երեխայից կամ նրան հանձնում է մանկատուն կամ խուսափում է նրան խնամելուց և դատապարտվելուց, որի համար գրավոր նախազգուշացվում է իր նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմնի կողմից,

2. դատապարտյալի նկատմամբ պատիժ նշանակել սույն օրենսգրքի 67 հոդվածով նախատեսված կանոններով, եթե վերջինս պատիժը կրելուց ազատվելու ժամանակահատվածում կատարում է նոր հանցանք,

3. երեխան երեք տարեկան դառնալուց հետո կամ նրա մահվան դեպքում՝

- դատապարտյալին ազատել պատիժը կրելուց կամ
- պատիժը փոխարինել ավելի մեղմ պատժատեսակով կամ
- դատապարտյալին ուղարկել պատժի չկրած մասը կրելու:

Վերոշարադրյալի հիման վրա կարող ենք արձանագրել, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ դատապարտյալը համապատասխան ժամկետի ընթացքում հետ է ուղարկվում պատիժը կրելու կամ կատարում է նոր հանցանք, կամ պատիժը փոխարինվում է ավելի մեղմ պատժատեսակով, ապա վերջինս համարվում է դատվածություն ունեցող, ինչը մարվում կամ հանվում է օրենքով սահմանված կարգով: Հետևաբար, նախքան դատվածությունը մարվելը կամ հանվելը նոր հանցանք կատարելու դեպքում առկա կլինի նաև հանցագործությունների ռեցիդիվ: Մինչդեռ, եթե համապատասխան ժամկետը լրանալուց հետո դատարանը որոշում է անձին ազատել պատիժը կրելուց, ապա այդ պահից սկսած անձը պետք է համարվի դատվածություն չունեցող:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 79-ով նախատեսված ծանր հիվանդության հետևանքով անձին պատժից ազատվելուն, ապա նշված հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ առողջանալու դեպքում անձը կարող է քրեական պա-

տասխանատվության և պատժի ենթարկվել, եթե վաղեմության ժամկետները չեն անցել: «*Կարող է*» արտահայտությունը վկայում է, որ առողջանալու դեպքում հանցավորին քրեական պատասխանատվության և պատժի ենթարկելու հարցը թողնված է դատարանի հայեցողությանը, հետևաբար՝ եթե դատարանը անձին ազատի պատիժը կրելուց, ապա վերջինս կհամարվի դատվածություն չունեցող: Ուստի դրանից հետո նոր հանցանք կատարելու դեպքում անձի արարքում չի կարող հանցագործությունների ռեցիդիվ գնահատվել:

Հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև համաներման ակտի կիրառման դեպքում դատվածության առկայության խնդիրը: ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 82-ի համաձայն՝ «*Հանցանք կատարած անձն օրենսդիր մարմնի կողմից ընդունվող համաներման ակտով կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, իսկ դատապարտյալը կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն ազատվել ինչպես հիմնական, այնպես էլ լրացուցիչ պատժից, կամ պատժի չկրած մասը կարող է փոխարինվել ավելի մեղմ պատժատեսակով, կամ կարող է վերացվել դատվածությունը*»: Մեջբերված նորմի վերլուծությունից կարելի է եզրակացնել, որ երբ անձը համաներման ակտի ընդունմամբ ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ամբողջությամբ, ապա համարվում է դատվածություն չունեցող, իսկ եթե պատժից ազատվում է մասնակիորեն, կամ պատժի չկրած մասը փոխարինվում է ավելի մեղմ պատժատեսակով, ապա պետք է համարվի դատվածություն ունեցող, քանի դեռ այն չի մարվել կամ հանվել օրենքով սահմանված կարգով: Հետևաբար, այդ ընթացքում նոր հանցանք կատարելու պարագայում առկա կլինի նաև հանցագործությունների ռեցիդիվ:

Այս առումով, սակայն, դատական պրակտիկան սխալ ուղիով է ընթանում: Մասնավորապես, մի շարք դատավճիռների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ համաներման ակտի կիրառմամբ անձին ամբողջությամբ պատիժը կրելուց ազատելու պարագայում դատարանները վերջինիս համարում են դատվածություն ունեցող և նրա կողմից նոր հանցանք կատարվելու դեպքում այն գնահատում որպես հանցագործությունների ռեցիդիվ՝ անտեսելով, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 84 հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ պատիժը կրելուց ազատվելու դեպքում անձը համարվում է դատվածություն չունեցող¹: Դատարանների հիմնական փաստարկն այն է, որ մեջբերված նորմը պարտավորեցնում է, որ անձը պատիժը կրելուց ազատվի դատարանի դատավճռով, իսկ եթե ազատվում է որոշմամբ, ապա պետք է համարվի դատվածություն ունեցող: Վերոնշյալի կապակցությամբ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանն իրավացիորեն արձանագրել է, որ այն հանգամանքը, որ հանցավորը պատժի կրումից ազատվում է ոչ թե դատարանի դատավճռով, այլ որոշմամբ, չի կարող որևէ կերպ սահմանափակել նրա իրավունքները և ազատությունները²:

Միաժամանակ հարկ է արձանագրել, որ ցանկացած դիտավորյալ հանցագործություն դատվածություն չէ, որ առաջացնում է հանցագործությունների ռեցիդիվ: Մասնավորապես, քրեական օրենսգրքի հոդված 22-ի 4-րդ մասի համաձայն՝ այն հանցանքների համար դատվածությունը, որը հանվել կամ մարվել է օրենքով սահմանված կարգով, ինչպես նաև այն հանցանքները, որոնք կատարվել են մինչև անձի տասնութ տարին լրանալը, ռեցիդիվը գնահատելիս հաշվի չեն առնվում:

Վերջինը քրեական օրենսգրքում անչափահասների նկատմամբ մարդասիրության կարևոր դրսևորում է: Հաշվի առնելով անչափահասների տարիքային և սո-

¹ Տե՛ս Արարատի և Վայոց Ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի հունիսի 16-ի թիվ ԱՎԴ2/0010/01/15 գործով, Արարատի եւ Վայոց Ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի դեկտեմբերի 4-ի թիվ ԱՎԴ2/0025/01/15 գործով դատավճիռները:

² Տե՛ս թիվ ԱՎԴ2/0010/01/15 գործով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի օգոստոսի 28-ի որոշումը:

ցիալ-հոգեբանական զարգացման առանձնահատկությունները՝ անընդունելի է նրանց նկատմամբ չափազանց խիստ պատիժների նշանակումը, ինչը բխում է նաև երեխաների իրավունքների պաշտպանությանը նվիրված մի շարք միջազգային կոնվենցիաների պահանջներից: Դրանց համաձայն՝ հասարակությունից մեկուսացնելու հետ կապված պատժատեսակները անչափահասների նկատմամբ պետք է կիրառվեն որպես ծայրահեղ միջոց՝ հնարավոր նվազագույն ժամկետներով և սահմանափակ ու բացառիկ դեպքերում, քանի որ ի տարբերություն չափահասների ազատագրկման բացասական հետևանքները նրանց վրա ավելի մեծ ազդեցություն են թողնում¹: Ուստի կարծում ենք, որ մինչև 18 տարին լրանալը կատարված հանցանքի համար դատվածությունը հանցագործությունների ռեցիդիվը գնահատելիս հաշվի չառնելու պահանջը միանգամայն արդարացված է:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 22-ի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ռեցիդիվը գնահատելու հարցում որևէ սահմանափակում չի նախատեսվում՝ պայմանավորված հանցագործության տեսակով: Այսինքն՝ հանցագործությունների ռեցիդիվը հավասարապես առկա է նախկինում կատարված ոչ մեծ, միջին ծանրության, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների համար դատվածություն ունենալու դեպքում: Մեր կարծիքով, ճիշտ կլիներ ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների դատվածությունը հաշվի չառնել ռեցիդիվը գնահատելիս: Այսպես, հայտնի է, որ հանցագործությունների դասակարգման հիմքում ընկած են կատարված արարքի բնույթն ու հանրային վտանգավորության աստիճանը: Ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունները համեմատաբար նվազ վտանգավորություն են ներկայացնում: Վերոնշյալով պայմանավորված՝ օրենսդիրը դրանց համար որպես պատիժ նախատեսում է ազատագրկում՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով, կամ ազատագրկման հետ կապ չունեցող պատժատեսակներ: Մինչդեռ, հանցագործությունների ռեցիդիվն արտահայտվում է անձի իրավունքների էական սահմանափակմամբ՝ հանգեցնելով օրենքով նախատեսված հիմքերի և շրջանակների սահմաններում անձի նկատմամբ նշանակվող պատժի խստացման և բացասական այլ հետևանքների: Վերոշարադրյալի համատեքստում գնահատելով ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների բնույթն ու վտանգավորության աստիճանը՝ կարծում ենք՝ դրանց դեպքում հանցագործությունների ռեցիդիվի կանոնների կիրառումը կհանգեցնի անձի իրավունքների անհամաչափ սահմանափակման: Ընդ որում, խոսքը վերաբերում է սկզբնական հանցագործության դատվածությանը: Մինչդեռ, եթե անձը կատարել է այլ կատեգորիայի հանցանք և ունի դատվածություն ու նորից հանցանք է կատարում, այդ թվում՝ ոչ մեծ ծանրության, ապա հանցագործությունների ռեցիդիվն առկա է: Վերոնշյալի մասին օրենքում անհրաժեշտ է հատուկ նշում կատարել:

Այս առումով, կարծում ենք, առավել հիմնավորված է Նախագծում դրսևորված մոտեցումը, ըստ որի՝ ռեցիդիվը գնահատելիս ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների դատվածությունը հաշվի չի առնվում (Նախագծի հոդված 58-ի 2-րդ մասի 3-րդ կետ):

Նախագծում առաջարկվում է նաև հանցագործությունների ռեցիդիվը գնահատելիս հաշվի չառնել պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում առաջացած դատվածությունը, եթե պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը չի վերացվել, և անձը չի ուղարկվել պատիժը կրելու (Նախագծի հոդված 58-ի 2-րդ մասի 4-րդ կետ):

¹ Ի թիվս այլոց, տե՛ս նաև «Անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու վերաբերյալ» ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները («Պեկինյան կանոններ»), «Երեխայի իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիան, «Ազատագրկված անչափահաս անձանց պաշտպանության վերաբերյալ» ՄԱԿ-ի կանոնները («Հավանալի կանոններ»):

Ընդհանուր առմամբ համաձայն ենք նշված մոտեցմանը, քանի որ այն բխում է հանցագործությունների ռեցիդիվի բուն էությունից: Այսպես՝ ռեցիդիվը վկայում է անձի՝ համառորեն չուղղվելու ձգտման մասին՝ չնայած նրա նկատմամբ պատիժ նշանակելու և այն կրելու հանգամանքին, ինչն էլ հիմք է վերջինիս նկատմամբ առավել խիստ պատիժ նշանակելու: Մինչդեռ պայմանական դատապարտման դեպքում անձը փաստացի պատիժ չի կրում, չի ենթարկվում պետության կողմից այնպիսի ուղղիչ ներգործության, ինչը որ կապահովվեր պատիժը կրելու պամաններում: Այսինքն՝ մեր համոզմամբ հանցագործությունների ռեցիդիվի կարևորագույն տարրերից մեկը՝ պատիժը փաստացի կրելու հանգամանքը, տվյալ դեպքում բացակայում է:

Միևնույն ժամանակ, կարծում ենք *«եթե պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը չի վերացվել, և անձը չի ուղարկվել պատիժը կրելու»* ծևակերպումը մեկնաբանության կարիք ունի: Մասնավորապես, պարզ չէ՝ եթե անձը փորձաշրջանի ընթացքում հանցանք է կատարում, և պայմանական դատապարտումը վերացվում է, արդյոք տվյալ դեպքում պատիժ նշանակելիս ռեցիդիվի կանոնները պետք է կիրառվե՞ն, թե՞ ոչ, արդյոք կարո՞ղ է առաջին դատվածությունը ռեցիդիվ առաջացնել: Կարծում ենք, որ ռեցիդիվի կանոններն այդ դեպքում կիրառելի չեն, քանի որ մինչև նոր հանցանքի կատարումը պայմանական դատապարտումը վերացված չէր, այլ խոսքը միայն պատիժը պայմանականորեն կիրառելը վերացնելուց հետո կրկին հանցանք կատարելու (երրորդ անգամ) պարագայում հանցագործությունների ռեցիդիվը գնահատելու մասին է: Վերոնշյալ հանգամանքը պետք է հստակեցվի:

Հարկ է ընդգծել, որ նման կարգավորում ներկայումս առկա է նաև ՌԴ քրեական օրենսգրքում, ինչը պրակտիկայում տարակարծիք մեկնաբանությունների տեղիք է տվել: Այսպես՝ ՌԴ Գերագույն դատարանի դատական կոլեգիան փոխել է Սանկտ-Պետերբուրգի քաղաքային դատարանի դատավճիռը, որով Մ.-ն դատապարտվել էր ազատազրկման՝ հանցագործությունների ռեցիդիվի գնահատմամբ: Դատական կոլեգիան նշել է, որ Մ.-ի պայմանական դատապարտումը վերացվել էր ոչ թե ավելի վաղ, այլ միայն քննարկվող դատավճռով, հետևաբար առաջին դատվածությունը ռեցիդիվը գնահատելիս չէր կարող հաշվի առնվել¹:

Այսպիսով, կարծում ենք, ռեցիդիվի հասկացության և հիմնական հատկանիշների բացահայտումը, այլ քրեաիրավական նորմերի հետ հարաբերակցության ընթացքում առաջացող խնդիրների վեր հանումը (մասնավորապես՝ դատվածության, պատժից ազատելու, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու, համաներման ակտի կիրառման և այլն) և դրանց լուծմանն ուղղված համապատասխան առաջարկությունները հնարավորինս կնպաստեն հանցագործությունների ռեցիդիվի ինստիտուտի հետագա կատարելագործմանը և դրա կիրառման ընթացքում առաջացող անհստակությունների բացառմանը:

¹Տե՛ս ՌԴ Գերագույն դատարանի քրեական գործերով դատական կոլեգիայի 2009 թվականի առաջին կիսամյակի պրակտիկայի ամփոփումը (http://www.supcourt.ru/vscourt_detail.php?id=6016):

ПОНЯТИЕ И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ОСНОВНЫХ ПРИЗНАКОВ РЕЦИДИВА ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Женя Степанян

Аспирант Кафедры уголовного права ЕГУ

В настоящей статье обсуждаются понятие и основные признаки рецидива преступлений, были подняты недостатки и пробелы законодательного урегулирования. Также рассмотрены соотношение рецидива и ряда институтов уголовного права (в частности: судимость, освобождение от наказания, амнистия и т.д.), возникающие основные проблемы, а также соответствующая судебная практика и наиболее часто допускаемые судебные ошибки. В результате были сделаны рекомендации, направленные на совершенствование норм о рецидиве преступлений.

THE CONCEPT AND MAIN ISSUES OF DEFINITION OF THE BASIC FEATURES OF RECIDIVISM

Zhenya Stepanyan

PHD Student of the YSU Chair of Criminal Law

In this article the concept and the basic features of recidivism were discussed, shortcomings and gaps in the legislative regulation were raised. Correlation of recidivism and a number of criminal law institutes (in particular: former conviction, exemption from punishment, amnesty, etc.), the main problems encountered, as well as relevant jurisprudence, and most often occurred judicial errors were also considered. As a result, recommendations were made to improve the legal norms on recidivism.

Բանալի բառեր – հանցագործությունների ռեցիդիվ, դատվածություն, համաչափ պատիժ, դիտավորյալ և անզգույշ հանցագործություններ, դատավճիռների ճանաչում, համաներում, պատժից ազատել, հանցավորի անձ

Ключевые слова: рецидив преступлений, судимость, пропорциональное наказание, умышленное преступление или преступление по неосторожности, признание судебных решений, амнистия, освобождение от наказания, личность преступника.

Key words: recidivism, criminal record, proportional punishment, intentional crime or a crime by negligence, the recognition of judgments, amnesty, exemption from punishment, the identity of the perpetrator.